

Received: 17.01.2021
Accepted: 30.04.2021
Published: 30.12.2021

Roczniki Administracji i Prawa
Annals of The Administration and Law
2021, XXI, z. specjalny: s. 179-188
ISSN: 1644-9126
DOI: 10.5604/01.3001.0015.6093
<https://rocznikiadministracjiiprawa.publisherspanel.com>

Kamila Dykas*
Nr ORCID: 0000-0003-1584-7880

O POJĘCIU ZASAD WSPÓŁZYCIA SPOŁECZNEGO – UWAGI NA TLE WYBRANYCH PRZEPISÓW KODEKSU PRACY

ON THE PRINCIPLES OF COMMUNITY CO-EXISTENCE – REFLECTIONS ON THE SELECTED PROVISIONS OF THE LABOUR CODE

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest analiza pojęcia zasad współzycia społecznego na tle wybranych przepisów kodeksu pracy, które się do niego odwołują, tj. art. 8 KP oraz art. 100 § 2 pkt 6 KP i 94 pkt 10 KP. Opracowanie odnosi się zarówno do zastosowania zasad współzycia społecznego jako kryterium nadużycia praw podmiotowych stron stosunków pracy, jak również jako wytycznych właściwego postępowania pracowników, którzy mają obowiązek ich przestrzegać oraz pracodawców, którzy powinni wpływać na ich kształtowanie w zakładzie pracy.

Słowa kluczowe: zasady współzycia społecznego, nadużycie prawa, obowiązki pracownicze, klauzula generalna, stosunki pracy

Summary: The purpose of this article is to analyze the concept of the principles of community co-existence in the context of selected provisions of the Labor Code that refer to them, i.e. articles 8, 100 § 2 point 6 and 94 point 10 of the Labour Code. It refers to the application of the principles of community co-existence as a criterion for the abuse of rights of parties to the employment relationships, as well as guidelines for the proper conduct of employees - who are obliged to respect them and employers - who should influence their establishment in the workplace.

Keywords: principles of community co-existence, abuse of rights, employee's obligations, general clause, employment relationships

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest omówienie znaczenia i zastosowania pojęcia zasad współzycia społecznego w treści wybranych przepisów kodeksu pracy, tj. art. 8 KP oraz art. 100 § 2 pkt 6 KP i 94 pkt 10 KP. Początkowe części opracowania odnoszą się do genezy

---

* dr; źródła finansowania publikacji: Wyższa Szkoła Humanitas; e-mail: kam.dykas@gmail.com

i sposobu rozumienia tego zwrotu w polskim prawie prywatnym, a kolejne – do treści oraz zastosowania wskazanych wyżej przepisów prawa pracy, które się do niego odwołują.

1. ZASADY WSPÓŁZYCIA SPOŁECZNEGO JAKO KLAUZULA GENERALNA

Zasady współzycia społecznego są uznawane za jedną z tzw. klauzul generalnych funkcjonujących w polskim systemie prawnym. Przyjmuje się, że klauzule generalne wyróżniają się spośród zwrotów niedookreślonych tym, że odsyłają do systemu ocen czy norm o charakterze pozaprawnym¹. Ich podstawową funkcją jest funkcja indywidualizująca, umożliwiająca organowi stosującemu prawo dostosowanie treści prawa ustawowego do konkretnych, czasem nietypowych, jednostkowych sytuacji życiowych². Pełnią one także funkcję adaptacyjną, która pozwala zapobiegać dezaktualizacji norm prawnych i umożliwia dostosowanie prawa ustawowego do zmieniających się warunków społecznych³.

Biorąc pod uwagę tę skrótową charakterystykę klauzul generalnych, kwalifikacja zwrotu zasady współzycia społecznego występującego w wielu przepisach prawa, m.in. art. 5 KC, art. 354 KC, art. 58 KC czy art. 8 KP jako klauzuli generalnej, nie budzi zatem większych wątpliwości. Bardziej skomplikowane wydaje się natomiast ustalenie znaczenia tego pojęcia.

2. WPROWADZENIE KLAUZULI ZASAD WSPÓŁZYCIA SPOŁECZNEGO

Samo pojęcie zasad współzycia społecznego zostało wprowadzone po raz pierwszy w art. 3 przepisów ogólnych prawa cywilnego z 1950 r., który wskazywał, że nie można czynić ze swojego prawa użytku, który by naruszał zasady współzycia społecznego w Państwie Ludowym⁴. Następnie pojęcie to zostało wprowadzone także do innych przepisów polskiego prawa prywatnego, a odwołanie do nich znalazło się także w art. 76 Konstytucji PRL z 1952 r.⁵, który formułował skierowany do obywateli nakaz szanowania zasad współzycia społecznego. Wprowadzenie tego pojęcia do systemu prawa polskiego wzorowane było na prawie radzieckim, a w okresie PRL zasady współzycia społecznego wiązane były wprost z normami socjalistycznej moralności lub socjalistycznego etosu, tj. moralności i obyczajowości⁶, i uznawane za element tzw. socjalistycznej kultury⁷. Pojęcie to zastąpiło wówczas tradycyjne klauzule słuszności, dobrej wiary

¹ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 17 października 2000 r., sygn. SK 5/99, Lex/el. nr 44558; także: Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy prawa cywilnego*, nb 38-47, [w:] M. Safjan (red.), *System prawa prywatnego*, t. 1, wyd. 2, Legalis/el. 2012, którzy wskazują na odsyłanie przez klauzule generalne do czegoś, co znajduje się poza systemem prawa i ma wymiar aksjologiczny, przy czym rozumieją to jako odesłanie do pewnych ocen funkcjonujących w danej grupie społecznej.

² Zob. M. Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, Rozdział IV, § 1, Legalis/el. 2014. Przy czym autorka wskazuje, że w odniesieniu do klauzuli zasad współzycia społecznego funkcja indywidualizująca objawia się przede wszystkim zmierzaniem do uzyskania rozstrzygnięcia słusznego, sprawiedliwego w danych, niepowtarzalnych okolicznościach.

³ Tamże.

⁴ Art. 3 ustawy z 18 lipca 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego, Dz.U. nr 34, poz. 310 i 311 (nie obowiązuje).

⁵ Art. 76 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej przez sejm ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz.U. nr 33, poz. 232 (nie obowiązuje).

⁶ Zob. Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 473.

⁷ Zob. T. Zieliński, *Klauzule generalne w demokratycznym państwie prawnym*, „Studia Iuridica”, XXIII/1992, s. 204.

(w znaczeniu obiektywnym)⁸ i uczciwości w obrocie⁹. Pomimo że klauzula zasad współżycia społecznego w zamierzeniu miała wprowadzać nowe kryteria oceny¹⁰, zasadniczo pełniła ona jednak analogiczne role do wcześniej stosowanych klauzul „słusznosciowych”¹¹. Ich wspólną cechą było odsyłanie podmiotów stosujących prawo do pewnych ocen moralnych.

Po zmianie ustroju społeczno-politycznego po 1989 roku nie zrezygnowano z klauzuli zasad współżycia społecznego, ale dokonano reinterpretacji znaczenia tego pojęcia¹². Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 17 października 2000 r. wyraźnie potwierdził zaś, że obecnie klauzula ta nie podlega żadnym ograniczeniom ideologicznym¹³. Współcześnie przyjmuje się, że klauzula zasad współżycia społecznego odwołuje się do powszechnie uznanych w kulturze naszego społeczeństwa wartości, które są zarazem dziedzictwem i składnikiem kultury europejskiej¹⁴.

3. SPOSOBY UJMOWANIA ZASAD WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO

Pomimo zakorzenienia klauzuli zasad współżycia społecznego w polskim systemie prawnym wciąż można zidentyfikować odmienne stanowiska dotyczące sposobu jej rozumienia oraz stosowania.

Po pierwsze, w doktrynie prezentowane są różne poglądy na temat tego, do jakiego rodzaju norm odnosi się (odsyła) klauzula zasad współżycia społecznego¹⁵. Niektórzy do zasad współżycia społecznego zaliczają bowiem wyłącznie normy moralne, albo normy moralne i te normy obyczajowe, które korzystają z pozytywnej oceny moralnej¹⁶. Inni zaliczają do nich również normy obyczajowe¹⁷ bądź zwyczaje¹⁸. Jednocześnie, w odniesieniu do stosowania klauzuli zasad współżycia społecznego, nie budzi raczej wątpliwości, że za zasady współżycia społecznego nie można uznawać norm prawnych¹⁹. Tym samym naruszenie normy prawnej, nawet ocenianej jako „słusznej moralnie”, nie stanowi naruszenia zasad współżycia społecznego²⁰.

⁸ Dobra wiara w ujęciu obiektywnym rozumiana była jako obiektywna miara czyjegós zachowania, ocena tego zachowania jako odpowiedniego z punktu widzenia powszechnie przyjętych w obrocie norm etycznych, a jej wyróżnianie było uzasadnione w odniesieniu do treści przepisów obowiązujących w II Rzeczypospolitej. Obecnie w kodeksie cywilnym dobra wiara występuje w ujęciu subiektywnym – rozumianym jako stan psychiczny, pewne przeświadczenie o czymś działającego podmiotu prawnego – zob. K. Doliwa, *Dobra wiara jako wyrażenie języka prawnego*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 6, s. 302 i n.

⁹ Zob. M. Safjan, *Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji)*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 11, s. 48.

¹⁰ M. Safjan (*Klauzule generalne...*, s. 48-49) wskazuje za Ph. Malaurie, że o ile poprzednie klauzule odwoływały się do pewnego minimum moralności, tak zasady współżycia społecznego miały za założenia przekształcać i „udoskonalać” rzeczywistość oraz dostosowywać ją do nowych ideologicznych wymagań.

¹¹ Zob. A. Doliwa, *Funkcje zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym*, Rozdział I, § 3, Legalis/el. 2021, [za:] S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1985, s. 47; A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984, s. 137. Sąd Najwyższy w wyroku z 12 grudnia 1957 r. zrównał wręcz tradycyjne pojęcia „wymagań dobrej wiary” oraz „zwyczajów uczciwego obrotu” z przestrzeganiem zasad współżycia społecznego (Orzeczenie Sądu Najwyższego z 12 grudnia 1957 r., sygn. akt: 2 CR 1137/57, Lex/el. Nr 119195).

¹² Zob. Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy...*, nb 51.

¹³ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 17 października 2000 r., SK 5/99, Lex/el. nr 44558.

¹⁴ Zob. Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy...*, nb 51.

¹⁵ Ścisłej ujmując, chodzi tu o odwołanie się do pewnych ocen wyrażonych w postaci reguł postępowania jednych osób wobec drugich – zob. szerzej: Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy...*, nb 40-44, nb 48.

¹⁶ Zob. M. Gutowski, *Komentarz do art. 5 KC, pkt IV, lit. B, nb 28*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny, t. I: Komentarz do art. 1-352*, Legalis/el. 2018.

¹⁷ Zob. T. Zieliński, *Klauzule generalne w prawie pracy*, Warszawa 1988, s. 166-168.

¹⁸ Zob. tamże, s. 169, a także: A. Wypych-Zywicka, *Zasadność wypowiedzenia umowy o pracę*, Gdańsk 1996, s. 34, zaznaczając jednak, że powinno to dotyczyć wyłącznie zwyczajów obowiązujących powszechnie.

¹⁹ Ujęcie wykluczające uznanie norm prawnych za zasady współżycia społecznego jest także nazywane ujęciem „prawniczym” – zob. B.M. Ćwiertniak, *O sprzeczności z zasadami współżycia społecznego jako przesłance nieważności aktu mianowania pracownika samorządowego*, „Studia z zakresu prawa pracy” 2003/2004, s. 108.

²⁰ Tamże.

Kolejna ogólna kwestia związana z rozumieniem i stosowaniem klauzuli zasad współżycia społecznego dotyczy dwóch przeciwstawnych sposobów jej ujmowania – tj. ujęcia normatywnego oraz sytuacjonistycznego.

W ujęciu normatywnym przyjmuje się, że zasady współżycia społecznego to powszechnie akceptowane, ugruntowane w społeczeństwie reguły postępowania między ludźmi. Zasady współżycia społecznego w ujęciu normatywnym utożsamia się zatem z pewnym zbiorem bądź zespołem norm zachowania, które są możliwe do skatalogowania²¹. Wobec tego postuluje się, aby osoba podnosząca zarzut niezgodności jakiegoś zachowania bądź sprzeczności czynności prawnej z zasadami współżycia społecznego lub sąd orzekający w sprawie wskazali, o jaką konkretnie zasadę chodzi²².

Drugie ujęcie zasad współżycia społecznego, zwane sytuacjonistycznym, zakłada natomiast, że nie jest możliwe tworzenie katalogów zasad współżycia społecznego, a ocena, czy dane zachowanie lub czynność prawna naruszają zasady współżycia społecznego, wymaga rozważenia wszystkich okoliczności faktycznych każdego indywidualnie rozpatrywanego przypadku²³. Zdaniem zwolenników ich sytuacjonistycznego rozumienia konkretyzowanie zasady współżycia społecznego, którą naruszono, jest sprzeczne z samą istotą tych zasad, które z natury nie powinny być formalizowane i upodabniane do norm prawa pozytywnego²⁴. Jednocześnie, nawet jeśli przyjmują oni „istnienie” określonych zasad czy maksym moralnych, to są one pojmowane jako jeden z czynników branych pod uwagę w procesie dokonywanej wszechstronnej oceny rozstrzyganego przypadku²⁵.

Oczywiście, poza tymi dwoma przeciwstawnymi kierunkami formułowane są także stanowiska pośrednie, łączące w sobie elementy obu tych nurtów²⁶. W praktyce orzeczniczej można obecnie dostrzec zarówno stanowisko, że do sądu orzekającego w danej sprawie należy jedynie rozstrzygnięcie o potrzebie i sposobie zastosowania klauzuli zasad współżycia społecznego w konkretnym przypadku, ale nie konkretyzowanie zastosowanych zasad²⁷, jak również zakładające, że konieczne jest dokładne określenie zasady współżycia społecznego, na której naruszenie powołuje się strona podnosząca zarzut lub sąd orzekający w sprawie, albo przynajmniej podjęcie próby jej sformułowania²⁸.

²¹ Zob. szerzej: J. Nowacki, *O normatywnych (abstrakcyjno-generalnych) i sytuacjonistycznych rozumieniach zasad współżycia społecznego*, [w:] T. Zieliński (red.), *Z problematyki prawa pracy i polityki socjalnej*, t. 3, Katowice 1980, s. 7 i n.

²² Zob. tamże, a także: A. Miętek, *Swoboda umów i jej ograniczenia przy kształtowaniu treści stosunku pracy*, Warszawa 2019, s. 199-200; T. Bukowski, *Klauzule generalne w prawie cywilnym. O konieczności stworzenia katalogu zasad współżycia społecznego*, MOP 2008, nr 24, s. 1309 i n.

²³ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z 2 października 2015 r., II CSK 757/14, LEX/el. nr 1936713; a także: A. Wypych-Żywicka, *Zagadnienie nadużycia prawa w prawie pracy*, [w:] K.W. Baran (red.), *Zarys systemu prawa pracy*, Warszawa 2010, s. 777 i n.

²⁴ Zob. L. Kąkowski, *Zasady współżycia społecznego w stosunkach pracy w PRL*, Warszawa 1970, s. 95.

²⁵ Zob. J. Nowacki, *O przepisach zawierających klauzule generalne*, [w:] *Studia z teorii prawa*, Kraków 2003, s. 147.

²⁶ Zob. np. T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000, s. 105-106.

²⁷ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z 2 października 2015 r., II CSK 757/14, LEX/el. nr 1936713; wyrok Sądu Najwyższego z 8 maja 2014 r., sygn. akt: V CSK 322/13, Lex/el. 1491263.

²⁸ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 5 sierpnia 2020 r., sygn. akt: II PK 53/19, Lex/el. nr 305321; wyrok Sądu Najwyższego z 29 listopada 2017 r., II CSK 86/17, Lex/el. nr 2417587; wyrok Sądu Najwyższego z 6 stycznia 2009 r., sygn. akt: I PK 18/08, Lex/el. nr 584914 – w tym ostatnim Sąd Najwyższy stwierdził jednak, że sąd powinien jedynie podjąć próbę sformułowania zasady współżycia społecznego, ale nie spoczywa na nim obowiązek jej konkretyzacji.

4. ZASADY WSPÓŁZYCIA SPOŁECZNEGO W PRZEPISACH KODEKSU PRACY

Pojęcie zasad współzycia społecznego zostało wprowadzone do kodeksu pracy już w 1974 r.²⁹ i w kilku jego przepisach pozostaje ono obecne do dziś. Do zasad współzycia społecznego odwołuje się m.in. art. 8 KP, który odpowiada art. 5 KC i odnosi się do kwestii nadużycia swoich praw przez strony stosunków pracy oraz art. 121¹ ust. 2 KP, art. 253 i 255 ust. 2 KP dotyczące zgodności treści umowy z zasadami współzycia społecznego. Do zasad współzycia społecznego odwołują się także wprost art. 94 pkt 10 KP oraz art. 100 ust. 2 pkt. 6 KP dotyczące obowiązków stron stosunków pracy, które są uznawane za podstawowe. Chociaż wymienione wyżej przepisy kodeksu pracy odwołują się do jednolicie brzmiącego pojęcia „zasad współzycia społecznego”, sposób ich zastosowania oraz funkcje, jakie odesłania te pełnią w poszczególnych z nich, są odmienne.

Należy przy tym stwierdzić, że treść zasad współzycia społecznego na gruncie umownych stosunków pracy nie powinna być rozumiana inaczej niż na gruncie przepisów prawa cywilnego³⁰. Ich podstawą są bowiem te same, akceptowane w społeczeństwie wartości i odzwierciedlające je podstawowe normy etycznego i uczciwego postępowania. Wobec tego, w odniesieniu do zasad współzycia społecznego w przepisach prawa pracy, aktualność zachowują wskazane wyżej uwagi dotyczące tego pojęcia.

5. ZASADY WSPÓŁZYCIA SPOŁECZNEGO JAKO KRYTERIUM NADUŻYCIA PRAWA PODMIOTOWEGO W PRAWIE PRACY (ART. 8 KP)

Zasady współzycia społecznego w art. 8 KP stanowią obok społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa jedno z kryteriów oceny sposobu korzystania ze swoich praw podmiotowych (ich nadużycia). Przepis art. 8 KP wyznacza zatem granice, w ramach których dopuszczalne jest korzystanie z praw podmiotowych w stosunkach pracy³¹. Jak wynika już z samej jego treści, dotyczy on nadużycia, a nie naruszenia prawa. Konstrukcja ta obejmuje zatem przypadki, w których zachowanie określonego podmiotu spełnia formalnie wszystkie wymagania przewidziane prawem, natomiast z innych – pozaprawnych – względów (np. społecznych czy moralnych) zachowanie to nie zasługuje na ochronę prawną³².

Z zastosowaniem art. 8 KP wiąże się także wykształcona w orzecznictwie sądowym oraz dokrynie zasada „czystych rąk”, która oznacza, że na naruszenie zasad współzycia społecznego może powoływać się jedynie taki podmiot, który sam owych zasad nie narusza³³. Druga kwestia związana z art. 8 KP (a w zakresie prawa cywilnego analogicznej konstrukcji

²⁹ Kodeks pracy – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 (Dz.U. nr 24, poz. 141, z późn. zm.).

³⁰ Zob. A. Miętek, *Swoboda umów...*, s. 198.

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 17 września 1997 r., sygn. akt: I PKN 273/97, Lex/el. nr 32886.

³² Zob. wyrok Sądu Najwyższego z 5 maja 2016 r., sygn. akt: II PK 65/15, Lex/el. nr 2052414.

³³ Zob. B.M. Ćwiertniak, *O sprzeczności z zasadami ...*, s. 113; także m.in.: wyrok Sądu Najwyższego z 20 stycznia 2011 r., sygn. akt: I PK 135/10, Lex/el. nr 794776; wyrok Sądu Najwyższego z 11 maja 2016 r., sygn. akt: I PK 134/15, Lex/el. nr 2050669. Do zasady tej nieco mniej rygorystycznie zdaje się podchodzić Sąd Najwyższy w postanowieniu z 26 maja 2020 r., w którym wskazuje, że w wersji rygorystycznej „zasada czystych rąk” prowadzić mogłaby do rozstrzygnięć niesprawiedliwych, w których drobne naruszenia reguł postępowania byłyby praktycznie zrównane z pogwałceniami zasad współzycia społecznego (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 2020 r., sygn. akt: I PK 145/19, Lex/el. 3028843).

zawartej w art. 5 KC) dotyczy ugruntowania się stanowiska, że zastosowanie tych konstrukcji możliwe jest tylko wyjątkowo. Zastosowanie instytucji nadużycia prawa prowadzi bowiem do osłabienia zasady pewności prawa i przełamuje domniemanie korzystania z prawa w sposób zgodny z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem oraz zasadami współżycia społecznego. Wobec tego posłużenie się konstrukcją nadużycia prawa jest z założenia dopuszczalne tylko wyjątkowo i musi mieć szczególne uzasadnienie³⁴.

Z zastosowaniem art. 8 KP, w tym zawartej w tym przepisie klauzuli zasad współżycia społecznego, wiąże się także doniosłe z uwagi na ochronę trwałości stosunku pracy zagadnienie relacji tej klauzul do zawartej w art. 45 KP klauzuli „wypowiedzenia nieuzasadnionego”. Według jednego stanowiska (kumulacyjnego), treść zwrotu „wypowiedzenie nieuzasadnione” z art. 45 KP obejmuje także sytuacje sprzeczności wypowiedzenia z zasadami współżycia społecznego³⁵. Drugie, przeciwstawne stanowisko (subsidiarne) zakłada, że zasady współżycia społecznego nie mają wpływu na ustalenie zakresu zwrotu „wypowiedzenie nieuzasadnione”³⁶. Pomijając w tym miejscu szczegółowe rozważania związane z tym zagadnieniem, przychyliam się do subsidiaryarnego stosowania obu klauzul, które zakłada, że dopiero po stwierdzeniu, że przyczyna rozwiązania umowy o pracę jest uzasadniona, możliwe jest sięgnięcie do art. 8 KP i ocena, czy w danym wypadku wypowiedzenie umowy o pracę przez pracodawcę stanowiło nadużycie prawa podmiotowego³⁷. Jednocześnie, niezależnie od tego, czy wypowiedzenie umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony zostanie uznane za bezzasadne w świetle art. 45 § 1 KP, czy też naruszające zasady współżycia społecznego na gruncie art. 8 KP, podstawą orzekania przez sąd o roszczeniach odwołującego się pracownika będzie art. 45 § 1 KP.

Odwołanie się do zasad współżycia społecznego w związku z zastosowaniem art. 8 KP do czekało się dość bogatego orzecznictwa sądowego. Wydaje się, że do niedawna zawarte w tym przepisie klauzule, w tym klauzula zasad współżycia społecznego, miały zastosowanie głównie do ochrony pracowników, ale ostatnio coraz częściej sięgają do niej także pracodawcy w obrobie swojego interesu³⁸. Znacząca część orzeczeń Sądu Najwyższego na tle art. 8 KP dotyczyła także oceny roszczeń pracowników o przywrócenie do pracy, które były oceniane z punktu widzenia nadużycia ich praw, co dotyczyło także pracowników objętych szczególną ochroną.

6. OBOWIĄZKI STRON STOSUNKÓW PRACY ZWIĄZANE Z PRZESTRZEGANIEM ORAZ KSZTAŁTOWANIEM ZASAD WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO W ZAKŁADZIE PRACY

W przeciwieństwie do art. 8 KP, który odnosi się do zasad współżycia społecznego w kontekście oceny danego zachowania jako sprzecznego z tymi zasadami nadużycia prawa podmio-

³⁴ Zob. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z 6 stycznia 2009 r., I PK 18/08, Lex/el. nr 584914; postanowienie Sądu Najwyższego z 5 sierpnia 2020 r., sygn. akt: II PK 53/19, Legalis/el. nr 2471273; wyrok Sądu Najwyższego z 15 stycznia 2019 r., sygn. akt: II PK 254/17, Lex/el. nr 2605577.

³⁵ Zob. A. Wypych-Żywicka, *Zasadność wypowiedzenia...*, s. 60 i n., gdzie autorka prezentuje szczegółowo różne warianty kumulacyjnego ujęcia relacji klauzuli zasad współżycia społecznego i klauzuli wypowiedzenia nieuzasadnionego.

³⁶ Tamże, s. 74 i n.

³⁷ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 2019 r., sygn. akt: I PK 20/18, Lex/el. nr 2647590.

³⁸ Zob. M. Gersdorf, *Kontrowersje w zakresie stosowania konstrukcji nadużycia prawa w prawie pracy indywidualnym i zbiorowym*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2015, vol. XXIV, 3, s. 45 i n.

towego, art. 100 § 2 pkt 6 KP zalicza przestrzeganie tych zasad przez pracowników w zakładzie pracy do ich podstawowych obowiązków. Z kolei art. 94 pkt 10 KP dotyczy obowiązku pracodawcy polegającego na wpływaniu przez niego na kształtowanie zasad współżycia społecznego w zakładzie pracy, również określając pewną powinność działania ze strony pracodawcy.

Pomimo że we wszystkich wskazanych wyżej przepisach odwołano się do jednoznacznie określonego pojęcia „zasad współżycia społecznego”, możliwość kwalifikacji tego zwrotu w art. 100 KP i art. 94 KP jako klauzuli generalnej jest podawana w wątpliwość. Przeciwno takiej kwalifikacji opowiada się A. Wypych-Żywicka, wskazując, że pojęcie zasad współżycia społecznego zawarte w tych przepisach powinno być traktowane jako zwrot niedookreślony, wieloznaczny, który jednak nie odsyła interpretatora do ocen pozaprawnych, ale pozwala ustalić, jakich reguł istniejących między ludźmi należy przestrzegać, zachowując reguły interpersonalne³⁹. Odnosząc się do nałożonego na pracodawców w art. 94 pkt 10 KP obowiązku, wskazuje ona natomiast, że należałoby go rozumieć jako obowiązek formowania pewnych zasad harmonijnej współpracy między zatrudnionymi, mających na celu przeciwdziałanie zakłóceniom spokoju w miejscu pracy⁴⁰. W kwestii samej treści pracowniczego obowiązku z art. 100 § 2 pkt 6 KP wskazuje się także, że obejmuje on powinność stosowania norm o charakterze pozaprawnym, zwłaszcza norm moralnych, obyczajowych, etycznych i zwyczajów⁴¹. Zaznacza się przy tym, że może tu chodzić zarówno o zasady ogólne, jak również specyficzne, występujące w danym zakładzie pracy⁴². W odniesieniu do tego ostatniego stwierdzenia wydaje się jednak, że należałoby przez to rozumieć raczej konkretyzację ogólniejszych norm etycznego, słusznego postępowania na gruncie stosunków społecznych w danym zakładzie pracy, co koresponduje także z poglądem, że zasady współżycia społecznego odzwierciedlają pewne powszechnie uznane i akceptowane w społeczeństwie wartości.

W kontekście tak określonych obowiązków pracowników i pracodawców związanych z przestrzeganiem oraz kształtowaniem zasad współżycia społecznego ciekawym zagadnieniem jest kwestia ustalania tego, jakie normy postępowania w danym zakładzie pracy mogą być w takim razie uznawane za „ukształtowane” zasady współżycia społecznego, których należy przestrzegać. Treść art. 94 pkt 10 KP, odwołująca się do obowiązku wpływania przez pracodawcę na kształtowanie tych zasad, pozwala przyjąć, że nie ma on kompetencji do ich ustalania. Już literalne brzmienie tego przepisu wskazuje bowiem, że zasady te są „kształtowane”, a pracodawca może jedynie na ten proces wpływać. Podobne stanowisko przyjął Sąd Najwyższy⁴³ w wyroku z 5 marca 2007 r., w którym stwierdził, że zasady współżycia społecznego, których obowiązany jest przestrzegać pracownik w zakładzie pracy, muszą być ukształtowane obiektywnie, a nie wynikać z woli pracodawcy (nie mogą być pracownikom narzucane). Jest to spójne z wcześniej zarysowanym sposobem rozumienia samego pojęcia zasad współżycia społecznego, które mają przecież odzwierciedlać pewne uniwersalne wartości i nie podlegają ustanawianiu. Jednocześnie Sąd w powyższym wyroku wyraźnie dopuścił możliwość spisania (katalogowania) przez pracodawców tych zasad w formie pisemnych zbiorów – zasad etyki. Odmowy przestrzegania przez pracownika takich

³⁹ Zob. A. Wypych-Żywicka, *Klauzule generalne...*, s. 775.

⁴⁰ Zob. A. Wypych-Żywicka, *Zasadność wypowiedzenia...*, s. 14.

⁴¹ Zob. D. Dörre-Kolasa, *Komentarz do art. 100 KP*, nb 25, [w:] A. Sobczyk (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Legalis/el. 2020.

⁴² Tamże. Tak również: wyrok Sądu Najwyższego z 5 marca 2007 r., sygn. akt: I PK 228/06, Lex/el. nr 376145.

⁴³ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z 5 marca 2007 r., sygn. akt: I PK 228/06, Lex/el. nr 376145.

norm wskazanych przez pracodawcę, nie można, zdaniem Sądu Najwyższego, oceniać jeszcze jako naruszenia obowiązków pracowniczych (niewykonania polecenia). Ostateczna ocena zgodności konkretnego zachowania pracownika z zasadami współżycia społecznego będzie bowiem możliwa dopiero w przypadku zastosowania względem niego określonych sankcji prawa pracy – przed sądem rozstrzygającym spór dotyczący ich zastosowania. Jak się zatem wydaje, przedstawienie przez pracodawcę takiego katalogu zasad współżycia społecznego może być utożsamiane z przedstawieniem przez niego opinii na temat tego, jakie normy moralne czy obyczajowe uważa on za obowiązujące.

Biorąc pod uwagę samo znaczenie pojęcia zasad współżycia społecznego, wykluczyć należy możliwość kwalifikacji zachowania pracownika naruszającego przepisy prawa jako naruszenia zasad współżycia społecznego. Należy zatem przyjąć, że zawarty w art. 100 § 2 pkt 6 KP nakaz dotyczy zachowań, które co do zasady nie kolidują z prawem⁴⁴.

Wyrażony w tym przepisie obowiązek dotyczy nie tylko postępowania pracowników względem samego pracodawcy, z którym łączą ich stosunki pracy, ale zobowiązuje do przestrzegania zasad współżycia społecznego w zakładzie pracy. Obejmuje on zatem także obowiązek przestrzegania tych zasad w stosunkach z innymi osobami w zakładzie pracy, w szczególności – pozostałymi pracownikami. Wydaje się, że kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy osobami świadczącymi pracę jest zatem podstawowym celem tak wyrażonego obowiązku.

W odniesieniu do tego obowiązku pracowników dodać jeszcze należy, że z wyroku wydanego w dniu 9 lipca 2008 r. przez Sąd Najwyższy wynika, iż obowiązek wyrażony w art. 100 § 2 pkt 6 KP może obejmować także zachowania pracownika poza miejscem i czasem pracy⁴⁵. Skoro ma on służyć kształtowaniu właściwych relacji pomiędzy osobami świadczącymi pracę, ograniczenie jego obowiązywania wyłącznie do terenu zakładu pracy i czasu pracy mogłoby prowadzić do niweczenia tego celu. Z drugiej strony, ingerencja pracodawcy w pozapracownicze, prywatne aktywności pracowników powinna być ograniczona. Wobec tego ocena przez pracodawcę postępowania pracowników, które ma miejsce poza czasem i miejscem pracy jako naruszenie przez nich obowiązku przestrzegania zasad współżycia społecznego z art. 100 § 2 pkt 6 KP powinna ograniczać się do takich sytuacji, które pozostają jednak w ścisłym związku z pracą i dotyczą współpracowników.

Odnosząc się z kolei do obowiązku pracodawcy wyrażonego w art. 94 pkt 10 KP, wskazać należy, że powinien on być rozumiany przede wszystkim jako obowiązek obejmujący podejmowanie działań zmierzających do kształtowania dobrej atmosfery w pracy oraz przeciwdziałania konfliktom. Z pewnością jednym ze sposobów realizacji tego obowiązku jest zaś dawanie swoim zachowaniem przykładu właściwego (zgodnego z zasadami współżycia społecznego) postępowania przez pracodawcę oraz osoby działające w jego imieniu⁴⁶.

PODSUMOWANIE

Pomimo utrwalenia pojęcia zasad współżycia społecznego w polskim systemie prawa i zaadaptowania go do nowych warunków społeczno-politycznych, zarówno w doktrynie, jak rów-

⁴⁴ Zob. A.M. Świątkowski, *Kodeks pracy. Komentarz*, Komentarz do art. 100 KP, pkt IV, lit. H, pkt 1, Legalis/el. 2018.

⁴⁵ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z 9 lipca 2008 r., sygn. akt: I PK 2/08, Lex/el. nr 531844.

⁴⁶ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 2 października 2003 r., sygn. akt: I PK 534/02, Lex./el. 84487; wyrok Sądu Najwyższego z 8 października 2009 r., sygn. akt: II PK 114/09, Lex/el nr 794863.

nież w orzecznictwie sądowym dostrzec można nadal odmienne koncepcje dotyczące jego rozumienia. Co do zasady, brak jest podstaw do nadawania temu pojęciu innej treści w przepisach prawa cywilnego oraz przepisach prawa pracy, gdyż ich podstawą są te same, powszechnie przyjęte i akceptowane w społeczeństwie wartości. Jednocześnie, pomimo użycia tego samego zwrotu „zasad współżycia społecznego”, w poszczególnych przepisach kodeksu pracy ma on jednak różny charakter i spełnia inne funkcje. Podczas gdy zasady współżycia społecznego w art. 8 KP stanowią jedno z kryteriów określających granice korzystania ze swoich praw, a sam przepis odsyłający do tych zasad może znajdować zastosowanie jedynie w wyjątkowych okolicznościach, tak zgodnie z treścią art. 100 § 2 pkt 6 KP ich przestrzeganie w zakładzie pracy stanowi jeden z podstawowych obowiązków pracowników, którego naruszenie może skutkować zastosowaniem wobec nich określonych sankcji. Z kolei art. 94 § 10 KP wyznacza aktywną rolę pracodawcy w kształtowaniu zasad współżycia społecznego w zakładzie pracy, ale wynika z niego także, że pracodawca owych zasad nie ustala, a może jedynie wpływać na ich kształtowanie. Wspólną cechą tych przepisów jest zaś to, że dzięki odwołaniu się do zasad współżycia społecznego umożliwiają one sięganie do pewnych norm pozaprawnych przy kwalifikacji postępowania stron stosunków pracy w konkretnych okolicznościach.

Bibliografia

Literatura:

- Bukowski T., *Klauzule generalne w prawie cywilnym. O konieczności stworzenia katalogu zasad współżycia społecznego*, MOP 2008.
- Ćwiertniak B.M., *O sprzeczności z zasadami współżycia społecznego jako przesłance nieważności aktu mianowania pracownika samorządowego*, „Studia z zakresu prawa pracy” 2003/2004.
- Doliwa A., *Funkcje zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym*, Rozdział I, Legalis/el. 2021.
- Doliwa K., *Dobra wiara jako wyrażenie języka prawnego*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 6.
- Dörre-Kolasa D., *Komentarz do art. 100 KP*, [w:] A. Sobczyk (red.), *Komentarz do kodeksu pracy*, Legalis/el. 2020.
- Gersdorf M., *Kontrowersje w zakresie stosowania konstrukcji nadużycia prawa w prawie pracy indywidualnym i zbiorowym*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2015, vol. XXIV, 3.
- Gutowski M., *Komentarz do art. 5 KC*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny, t. I: Komentarz do art. 1-352*, Legalis/el. 2018.
- Justyński T., *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000.
- Łąkowski L., *Zasady współżycia społecznego w stosunkach pracy w PRL*, Warszawa 1970.
- Miętek A., *Swoboda umów i jej ograniczenia przy kształtowaniu treści stosunku pracy*, Warszawa 2019.
- Nowacki J., *O normatywnych (abstrakcyjno-generalnych) i sytuacjonistycznych rozumieniach zasad współżycia społecznego*, [w:] T. Zieliński (red.), *Z problematyki prawa pracy i polityki społecznej*, t. 3, Katowice 1980.
- Nowacki J., *O przepisach zawierających klauzule generalne*, [w:] *Studia z teorii prawa*, Kraków 2003.
- Radwański Z., Zieliński M., *Normy i przepisy prawa cywilnego*, [w:] M. Safjan (red.), *System prawa prywatnego*, t. 1, wyd. 2, Legalis/el. 2012.

- Safjan M., *Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji)*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 11.
- Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984.
- Świątkowski A.M., *Kodeks pracy. Komentarz. Komentarz do art. 100 KP*, Legalis/el. 2018.
- Wilejczyk M., *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, Legalis/el. 2014.
- Wypych-Żywicka A., *Zagadnienie nadużycia prawa w prawie pracy*, [w:] K.W. Baran (red.), *Zarys systemu prawa pracy*, Warszawa 2010.
- Wypych-Żywicka A., *Zasadność wypowiedzenia umowy o pracę*, Gdańsk 1996.
- Zieliński T., *Klauzule generalne w demokratycznym państwie prawnym*, „Studia Iuridica” 1992, t. 23.
- Zieliński T., *Klauzule generalne w prawie pracy*, Warszawa 1988.
- Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980.

Orzecznictwo:

- Orzeczenie Sądu Najwyższego z 12 grudnia 1957 r., sygn. akt: 2 CR 1137/57, Lex/el. Nr 119195.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 17 września 1997 r., sygn. akt: I PKN 273/97, Lex/el. nr 32886.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 17 października 2000 r., sygn. SK 5/99, Lex/el. nr 44558.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 2 października 2003 r., sygn. akt: I PK 534/02, Lex./el. 84487.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 5 marca 2007 r., sygn. akt: I PK 228/06, Lex/el. nr 376145.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 6 stycznia 2009 r., sygn. akt: I PK 18/08, Lex/el. nr 584914.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 8 października 2009 r., sygn. akt: II PK 114/09, Lex/el. nr 794863.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 20 stycznia 2011 r., sygn. akt: I PK 135/10, Lex/el. nr 794776.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 8 maja 2014 r., sygn. akt: V CSK 322/13, Lex/el. 1491263.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 2 października 2015 r., II CSK 757/14, LEX/el. nr 1936713.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 5 maja 2016 r., sygn. akt: II PK 65/15, Lex/el. nr 2052414.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 11 maja 2016 r., sygn. akt: I PK 134/15, Lex/el. nr 2050669.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 29 listopada 2017 r., II CSK 86/17, Lex/el. nr 2417587.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 15 stycznia 2019 r., sygn. akt: II PK 254/17, Lex/el. nr 2605577.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 2019 r., sygn. akt: I PK 20/18, Lex/el. nr 2647590.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 26 maja 2020 r., sygn. akt: I PK 145/19, Lex/el. 3028843.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 5 sierpnia 2020 r., sygn. akt: II PK 53/19, Lex/el. nr 305321.